

Гојко СУБОТИЋ

НАУЧНИ СКУП О ЖИЧИ*

Научни скуп о манастиру Жичи, његовој историји и уметности завршио је свој рад. Мисли су изречене и започеле су свој самосталан живот. Као и реч поезије коју ћемо данас славити, оне су од сада добро свих и дуго ће их преметати и они који су их изговорили и они који су их чули. Провераваће се нова сазнања, просуђиваће се вредности идеја и одређивати њихова сазнања, просуђиваће се вредности идеја и одређивати њихова тежина. У сусретима ове врсте није само морална обавеза, заступања још у античком свету, да се мора саслушати и друга страна (*audiatur et altera pars*) него је то и драгоцену могућност да се сопствена мисао још једном провери пре него што се објави. И овде се открићима и новим тумачењима, радознано ишчекивањем и пажљиво праћеним, узвраћало, живом речју, тражењем да се излагање допуни објашњењима, а поједине идеје су каткад примане са неверицом или чак оспораване. Разговори ове врсте нису били мање подстицајни, јер су иза њих стајала знања, искуства и страст истраживача којима је занимање за историју и уметност постало друга природа. Знамо, с друге стране, да због великог броја саопштења није било довољно времена за излагање. Надамо се да у томе организатори нису погрешили. У сваком случају, знамо да они који су председавали – дугујемо им захвалност за стрпљење и уложени труд – нису били престоги према учесницима који, ненавикнути, нису добро одмерили дужину саопштења. Побуде су, верујте, биле племените: жеља је била да се не ускрати прилика никоме – особито не младима, чија се интересовања прате и могућности знају – да својим прилогом допринесу познавању прошлости Жиче. Представа о њој сада је одређенија и потпунија.

Претресене су током ових дана поново вести које Жичу осветљавају као архијерејско средиште, размотрени су њена судбина и улога у историји цркве и државе, препозната су и објашњена крунидбена места у Србији, пре него што је одлуком Стефана Првовенчаног одређено да оно буде у Жичи, и приказан је раст црквене организације у земљи до часа када је она постала средиште самосталне архиепископије. Поново је жичка повеља скренула пажњу на себе, овога пута као извор за топонимију великог манастирског властелинства, а распра која је 1219. изазвана издвајањем огромног дела територије из надлежности Охридске архие-

*Реч на завршетку научног скупа Жича – историја уметности, 19. августа 1995.

пископије посматрана је у светлу књижевног израза и епистографске праксе византијског света.

Сазнали смо за нове изворе о имовинском стању манастира и преосталом, мада малом делу његовог блага у прошлом столећу. Један од наших угледних научника, спречен да присуствује, послаће нам исходе свога бављења прошлошћу манастира, тачније, знањима о њему у прошлом столећу, а чули смо, не са малим изненађењем, да до сада сабрана библиографија о Жичи, коју су у оквиру припреме за овај скуп вредно претражиле колегинице из Универзитетске библиотеке, износи 1500 јединица.

Археолози су нас известили не само о значајним и врло занимљивим налазима до којих се дошло током њихових интензивних радова везаних за санацију и конзервацију Спасове цркве него и о широко замишљеном програму археолошког истраживања на подручју манастира. Старе ликовне представе Жиче, драгоцене за разумевање њеног изгледа и посебно важне за реконструкцију храма, аналитички и критички су размотрене; приказани су многи и не много срећни радови на њеној обнови у прошлости, као и доградње, обимне, између два светска рата. Добили су први пут у нашој историографији широко и темељно тумачење *sacrae reliquiae* које су црквено средиште српске државе чиниле светим и дизале му углед, а фунерарна пластика, старија и млађа, документована је и обogaћена ширим објашњењима клесарске праксе, мајсторских радионица и симболике.

Архитектура главне цркве манастира Жиче чији су конзерваторски радови и открића приказивани и раније у стручним часописима, добила је овде своје место у укупној градитељској делатности у време св. Саве, а посебно је осветљено питање архитектонског програма њеног ексонартекса, највише пострадалог и нимало стандардног у нашем наслеђу. У оквиру тога, тесно везана, посебно су претресана питања катихумене и куле у византијском градитељству, а низом занимљивих запажања дефинисан је однос Жиче и Студенице. Коначно је, такође, истражен параклис Св. Теодора Тирона и Стратилата, који се данас поштује под именом Св. Петра и Павла. На занимљив начин је, историографски, размотрена и упоређена архитектура Жиче у виђењу нашег старог даровитог професора Милоја Васића са данашњим погледима на њено место у развоју српске уметности.

Неочекивано је обogaћена и визија ентеријера главне цркве налазом једног дела хороса за који се грешком до сада сматрало да потиче из Марковог манастира. Није исте среће било трагање за звонима која су плењена и претапана, али су описана ова која данас слушамо како оглашавају празник Преображења.

Вишестолетном старању пастира Жичке епархије дугују много и споменици у ширем региону, који су пред нашим очима представљали праву панораму објеката не малих вредности.

У делима св. Саве потражена су литерарна и естетичка схватања која се могу срести и на другим странама, у његовом расуђивању и

попашању, а затим и у уметничким делима која се поуздано за њега могу везати. У том смислу, за разумевање идеја из његовог времена и каснијих столећа највише могућности пружале су зидне слике. С обзиром да је средиште српске цркве било и место где су се краљеви крунисали, уочене су на ликовним представама упоредне идеје о световном и духовном, »свепгнству и краљевству«, сједињене у целинама, наизглед, диспаратним и загонетним, око улаза и изнад њега, целинама које су у себи криле и непрепознате историјске портрете.

Захваљујући откопаним фрагментима, сазнало се знатно више и о карактеру уништеног најстаријег слоја фресака које су извели мајстори, највероватније из Солуна, које је Сава са собом довео када је први пут дошао у земљу као архиепископ самосталне цркве. Изложена је и протумачена концепција целине сликаног украса, а затим су посебно приказани његови делови из времена архиепископа Саве III – циклус Страдања Христових, значење и карактер сцене Благовести, појава Богородице Страсне, ликови светих песника и св. Саве Освећеног, заштитника првог српског архиепископа који је добио и своје илустровано житије, ретко у византијској уметности. Посебан методолошки поступак размеравања фигура открио је различит приступ сликаној материји у времену када се напуштала традиција XIII века, а хватао корена нови стил епохе Палеолога. Поново се расправљало и о празнику Уздизања Часног крста, тема која је у последње време више пута била предмет пажње због једне од највећих драгоцености старе жичке ризнице, честица Часног крста које су залагањем св. Саве стигле у Србију.

Новија историографија допуњена је подсећањем на боравак краља Александра Обреновића у Жичи 1889, а најновија разматрањем данас тако актуелног односа иконе и савремене уметности, везаног за покушај да се ново дело унесе у древну унутрашњост и тиме затвори ликовна целина неопходна богослужењу.

Била је то, најзад, прилика и за конзерваторе да изложе своја опажања или да са стручњацима из других области проговоре о различитим питањима заштите. На крају, безмерно задовољство учесницима симпозијума причинила је могућност да виде стари град Маглич, који су до сада, уз ретке изузетке, само чежњиво посматрали из долине, у брзом пролазу, са пута ка Студеници и Сопоћанима. Стручна објашњења на тврђави су пружили арх. Слободан Ђорђевић, директор Завода за заштиту споменика културе у Краљеву, чији су сарадници објекат истражили и обезбедили, и Обренија Вукадин, предани археолог, која је са другим колегама из Завода горе била изванредан домаћин. Манастир Љубостиња, лакше доступан и чешће посећиван, такође је био прилика да се заједнички размотре знања о споменику који, као и сваки други, у науци као и у служби заштите, тражи да се поново види.

Скуп о манастиру Жичи, последњи у низу сличних који су током последње три деценије одржавани у организацији Одељења за историју уметности Филозофског факултета и Српске академије наука и уметности, овога пута је – верујем да делим и ваше мишљење – с пуно успеха остварен у Народном музеју у Краљеву. Заједно са осталим, он је

потврдио да симпозијуми нису само сусрети стручњака који се баве сродном материјом него и посебан, организован облик научног рада какав је тешко, а понекад и немогуће друкчије остварити. Захвални смо зато Народном музеју у Краљеву и његовом директору Милораду Михаиловићу што је успео да нас сабере и скуп одржи у средини која нема велику научну традицију, у атмосфери лагодној и срдечној, у организацији која је заиста била беспрекорна и спремна да удовољи различитим потребама и обавезама многобројних учесника. Иза свега је, разуме се, стајала не само Скупштина општине Краљево, са председником господином Мирославом Карананчићем, него и помоћ многих спонзора чија сва имена овде не наводимо. Свима им дугујемо захвалност.

Уз посебно поштовање, благодарност изражавамо Његовом Преосвештенству епископу жичком господину Стефану, пречасној игуманији Јелени и сестринству манастира Жиче на њиховом срдачном дочеку и гостопримству. Не могу, на крају, као сведок и учесник, да не подсетим да је духовни покретач ових симпозијума, од првог у Сопоћанима 1965. године, био академик Војислав Турић, да је управо он са професором др Милком Чанак-Медић подстакао и одржавање нашег научног сабора и да је над њим до краја бдео. Хвала му. Хвала посебно вама, учесницима, од којих очекујем да ћете нас подржати у уверењу што у овом трагичном часу живота нашег народа и ужасног страдања наше браће у Крајини и Босни нисмо одустали од овог подухвата. Био је то наш дуг не само према прошлости него и према будућности.